

teihin kustavilaisen ajan olemuksesta olisi ollut yleisteoksessakin paikallaan.

Toinen tähän samaan, näkökulmaa koskevaan valintaan liittyvä seikka on laajojen kollektiivi-ilmiöiden tarkastetulle jäänyt vähäinen huomio. Valtiollisen ja poliittisen kehityksen ohella muodostaa kustavilaisen ajan tapahtumisessa omaleimaisen linjansa Suomen hallinnon henkilöresurssien omavaraisuutuminen (STEN CARLSSON) ja laajojen väestökerrosten taloudellis-sosiaalisen aseman varmentuminen sekä kulttuuritason nousu. Porthan, hänen asemansa ja hänen aikansa sivistyselämä ovat saaneet teoksessa huomattavan sijan, samoin taloudellista tilaa kuvataan vuoden 1800 omaisuusveroa käsiteltäessä ja eräissä muissa kohdissa, mm. purjehduksen yhteydessä sekä parin sivun katsouksessa Talousseuran työstä. Tekijä ei kuitenkaan ole pitänyt aiheellisena esitellä väestöhistoriallisia ilmiöitä (säätty-, ammatti- ja elinkeinoryhmittymien kannalta esim. G. FOUGSTEDT—A. RAIVION tutkimuksen perusteella), yleisten terveydellisten olojen kohentumista, talonpoikien ja muun maa-seutuväestön elinehtoja ja niiden varmistu-

mista, agraarikysymyksiä yleensä, perinnöksi-ostojen yleistymistä ja uudisasutusta, maa-seudun käsityöläisten määrän kasvua tai elinkeinoelämän alkavaa monipuolistumista. Toisaalta samaan aikaan jatkunut itsehallinnon perinteen lujittuminen, kansan valvautuminen ja esimerkiksi lukutaidon yleistyminen olisivat sivistyselämän ilmiöinä ansainneet huomiota kansakunnan itsensä etsimisen teemassa. Lyhyesti sanoen, kysymyksenasettelussa olisi painopistettä ollut mahdollista kallistaa laajojen väestöryhmien arkielämän suuntaan. Kuva epäilemättä olisi muuttunut juuri arkisemmaksi mutta peittänyt laajemman sosiaalisen todellisuuden.

Yllä esittämässäni olen kohdistanut huomiota ehkä paljonpuoleisesti sellaiseen, jota kirjoittaja siis ei ole käsitellyt. Tämä johtuu osaksi referantin tehtävän epäkiitollisuudesta: teos on sangen perusteellinen siinä mitä se tarjoaa ja taitavasti kirjoitettu sen kysymyksenasettelun ja näkökulman suunnasta, jonka kirjoittaja on työilleen valinnut. Sellaisena kansakunnan historian toinen osa ansaitsee täyden kiitoksen.

TOIVO J. PALOPOSKI*

Saksalaiset ja Napoleon

Jorma Tiainen, *Napoleon und das napoleonische Frankreich in der öffentlichen Diskussion des »dritten Deutschland« 1797—1806*. Studia Historica Jyväskyläläisiä VIII. Jyväskylä 1970. Siv. 248.

Lis. Tiainen on valinnut väitöskirjansa aiheen aatehistorian alalta. Hänen teoksensa on mielipidetutkimus etupäässä siitä julkisesta keskustelusta, joka 1700- ja 1800-luvun Saksassa koski Napoleon Bonapartea. Teos kuuluu siten siihen historiantutkimuksen moderniin suuntaan, joka menneisyyden poliittisten tapahtumien ja instituutioiden ohella tutkii niihin liittyneitä käsityksiä. Kun väitöskirjassa tutkitaan myös mielipiteiden ilmaisijoiden yhteiskunnallista asemaa, siirtyään sosiaalishistorian alalle.

Se aikakausi, jota Tiainen on käsitellyt, oli poikkeuksellisen aate- ja tapahtumarikas. Käsitteet Napoleonista vaihtelivat äärim-

mäisyydestä toiseen. Saksalaisille hän saattoi esiintyä vallankumouksen edustajana tai absolutismin ja järjestyksen palauttajana, valloittajana tai liittolaisena, yliluonnollisten voimien välikappaleena tai onnenritarina. Mielipiteet esitettiin kirjoituksissa, joissa käsiteltiin vallankumousta, valtiomuotoa ja yhteiskunnallisia reformeja, Saksan valtakunnan yhtenäisyyttä, Preussin, Itävallan, Bajerin ja muiden Saksan keisarikuntaan kuuluvien maiden keskinäisiä suhteita sekä so-
taa ja rauhantekoa. Tämän aihepiirin perusteella väitöskirja koskettelee aikakauden keskeisiä kysymyksiä.

Aiheen rajaaminen ajallisesti (1797—1806) ja paikallisesti (kolmas Saksa) on onnistunut. V. 1797 Bonaparte Italian retken

* HAik:n numero oli jo ladottu, kun kirjan tekijän ja arvostelijan välille syntyi kilpahakusuhde. Toimitus katsoi, ettei enää tässä vaiheessa voitu lykätä arvostelun julkaisemista etäiseen tulevaisuuteen.

nuorena kenraalina alkoi herättää huomiota Ranskan rajojen ulkopuolellakin, ja v. 1806 hajoitettiin etupäässä keisari Napoleonin toimesta Saksan vanha keisarikunta. Samana vuonna perustettiin Napoleonin »suojeluksessa» Reinin liittokunta, ns. kolmas Saksa eli se osa Saksaa, joka ei kuulunut Itävaltaan eikä Preussiin. Julkisen keskustelun käsitettä kirjoittaja on pohtinut alkuluvussa. Hän on käsitteen kiistanalaisuuden takia aivan oikein luopunut etsimästä »yleistä mielipidettä» Napoleonista. Seuraten JÜRGEN HABERMASIN jakoa edustavaan julkisuuteen eli hallitsijan esittämään vältiovallan viralliseen kantaan ja porvarilliseen julkisuuteen, joka merkisi kansan mielipiteiden ilmaisemista julkisesti, Tiainen keskittyy jälkimmäiseen. Tutkimuksensa sosiaalhistoriallisessa osassa hän yrittää selvittää, mihin piireihin kuuluivat ne henkilöt, jotka saattoivat mielipiteensä julkisuuteen vallankumousoajan Saksassa.

Näin rajattu tehtävä, jonka lähtökohdat Tiainen on hyvin täsmällisesti esittänyt ensimmäisessä luvussa, on määrännyt lähteiden valinnan. Niiden etsintä on suoritettu järjestelmällisesti (vrt. s. 31), ja on käyty läpi n. 150 lentokirjasta, yli 30 aikakauskirjaa, joista monissa on useita artikkeleita, aihetta käsitteleviä teoksia, sensuuriakteja ja kuparipiirroksia (pila- ja ylistyskuvia Napoleonista). Tiainen, joka on oleskellut Saksassa n. 2 ½ vuotta, on tehnyt tutkimuksia useissa Länsi- ja Itä-Saksan kirjastoissa ja arkistoissa. Sensuuriaktit ovat osoittautuneet odotettua vähäarvoisemmiksi eikä niiden joukosta ole löytynyt montakaan lentokirjasta. Sensijaan tekijä on onnistunut saamaan käsiinsä muutamia numeroita käsinkirjoitettua baijerilaista lentolehtistä. Tiainen on lisäksi tutustunut useihin aikakauden julkaisuihin, joita hän ei ole voinut väitöskirjassaan suoranaisesti käyttää. Väitöskirjan lähdemateriaalia voi tutkittavan kysymyksen kannalta pitää erittäin hyvänä.

Väitöskirjan tutkimus- ja käsittelytapa on kvalitatiivinen. Tiainen pitää aineistoaan liian epäyhtenäisenä kvantitatiivisen metodin käyttöön. Epäily on oikeutettu, joskin kvantitatiivisen metodin kokeilu kvalitatiivisen rinnalla — ei ilman sitä — saattaisi tälläkin lähdemateriaalilla olla hyödyllistä. Tutkimustapa on määrännyt esityksen luonteen.

Esitys etenee tutkijan asettaessa kysymyksiä, pohtiessa niitä ja todistaessa väitteitään lähteillään. Tiainen ei ole langennut liikaan referointiin; ansiokasta on taustan monipuolinen pohtiminen ja deskriptiivisen kuvauksen karttaminen. Toisinaan tuntuu dokumentointi kuitenkin suorastaan niukalta tai näyttää puuttuvan, mikä tosin saattaa johtua vain viitteen laiminlyönnistä (s. 122 väite, että Hannoverissa enimmäkseen tyydyttiin moittimaan omia ministereitä, pitäisi tulla viittaamalla SIESKEN teokseen, sillä edellä on viitattu vain yhteen lentokirjaan *Hannovers Fall durch seine Minister*). Toisaalta laajaakin dokumentointia on käytetty, esim. s. 54, 67. Tiainen hallitsee aiheensa ja ehkä siksi puhuu tutkimuksen kuluessa tekemiensä johtopäätöskien pohjalta huomaamatta esittää todistuksia. Sujuva esitystapa, joka ei raskautta lukijaa runsailla pikkutiedoilla, helpottaa asiain kehittelyn seuraamista. Havainnolliset taulukot ja kuparipiirroksiset selventävät lukijalle tekstiä. Väitöskirjassa käytetty metodi on hyvin puolustettavissa.

Lähteiden käyttö on ollut asiallista mm. sen tarkastuksen mukaan, jonka olen suorittanut Münchenissä vertaamalla osaan väitöskirjan lähteistä. Joitakin pieniä virheitä tai huomaamattomuuksia esiintyy. Kirjoittaja ei ole käyttänyt sitä Marcardin kirjoitusta (*Nachtrag zu der Schrift: Preussens Neutralitäts-System*), jossa on murskaava arvostelu Bonapartesta juuri sinä aikana, jolloin kirjoittajan mielestä Bonapartea lähinnä ihailtiin. Tämä lisä tosin ei pystyisi muuttamaan myönteisen ja kielteisten kirjoitusten suhdetta oleellisesti.

Väitöskirjan jäsentely on suureksi osaksi kronologinen, koska tarkoitus on ollut seurata Napoleonin koskeissa mielipiteissä tapahtuneita muutoksia. Teos on jaettu lukuihin seuraten muutoksia Napoleon Bonaparten asemassa (konsuli, keisari) ja sodan kuluessa (toisen liittokunnan sota ja Lunévilien rauha, kolmannen liittokunnan sota ja Pressburgin rauha). Asiaryhmittelyn mukaan on laadiettu V luku Ranskan sisäpolitiikasta ja VIII luku Saksan valtiollisesta järjestysmuodosta. IX luku Reinin liittokunnasta päättää luonteavasti esityksen saksalaisten mielipiteiden kehityksestä ja vahvistaa teeman paikallisen rajoituksen »kolmanteen Saksaan» oikeaksi. Loppuluvussa »tutkimustulokset»

esitetään ratkaisu ongelmiin, joita on esitetty ensimmäisen luvun tehtävänasettelussa.

Lis. Tiainen ilmoittaa väitöskirjansa alussa selvittelevänsä päiväkirjallisuuden asennetta Napoleoniin 1797—1806, vallankumouksellisten aatteiden vastaanottoa ja leviämistä, kolmatta Saksaa ja keskusteluun osallistuneiden henkilöiden yhteiskunnallista asemaa. Lisäksi hän pohtii sensuurin vaikutusta julkiseen keskusteluun ja toteaa sen odotettua vähäisemmäksi etenkin lentokirjasten osalta. Esityksen edetessä hän asettaa uusia kysymyksiä ja vastaa niihin. Näistä huomattavampia on Saksan yhtenäisyyttä ja Napoleonia koskevien mielipiteiden vertaaminen. Lukijan avuksi hän yleensä luvun lopussa esittää tutkimuksensa tuloksia. Johtopäätökset ovat yleensä hyviä; lievänä poikkeuksena pidän s. 146 esiintyvää, Lefebvren inspiroimaa pohdintaa »ei-realistisella tavalla romanttisesta» suhtautumisesta Napoleoniin. Hyvinä huomioina esitän seuraavat: Saksalle tuhoisan Lunévilien rauhan jälkeenkin Napoleonia usein pidettiin rauhan tuojana; kritiikki tuli niistä piireistä, joilla itsellään oli suunnitelmia Saksan valtiollisten olojen muuttamiseksi (s. 105). Viileä suhtautuminen Englantiin vaikutti siihen, että Bonapartea ei arvosteltu ankarasti, ja poliittista realismia osoitti se, että saksalaiset syyttivät itseään eivätkä Napoleonia (s. 127).

Lis. Tiaisen väitöskirja on tuottanut useita tutkimustuloksia.

Saksalaisten mielipiteet Napoleonista ovat jäsenyneet pääpiirteissään seuraavalla tavalla. Tutkittavana olevana aikana saksalaiset esittivät hyvinkin vastakkaisia mielipiteitä Napoleonista, mutta heillä esiintyi myös välinpitämättömämpää kannanottoa (s. 144 »ein viel blässeres Bild»). Kenraali-aikanaan Bonaparte näyttää olleen enemmistölle sankarihahmo, jota verrattiin kuuluisiin antiikin sotapäälliköihin. Vallankumoukselliset ja uudistuksien ystävät odottivat häneltä apua oman saksalaisen yhteiskuntansa reformoimisessa. Vaikka Lunévilien rauha v. 1801 oli saksalaisilla kohtalokas, ei Bonapartea siitä yleisesti syytetty. Ranskan ja Englannin välisessä sodassa ja konfliktissa moitteet kohdistuivat pikemminkin Englantiin kuin Ranskaan. N. v. 1804 tapahtui suhtautumisessa Napoleoniin käänne, mihin oli eri mielipidesuuntien keskuudessa eri syitä.

Napoleonin hallitustavan muuttuminen itsevaltaiseksi ja keisarin arvon hyväksyminen, ranskalaisen sotapäällikön Moreaun syrjäyttäminen ja kansainvälistä oikeutta loukkaava Enghienin herttuan murha olivat omiaan antamaan Napoleonista uuden kuvan vallankumouksen ystäville ja hänen entisille ihailijoilleen. Negatiiviset arvostelut Napoleonin »suojeluksessa» olevilla alueilla lopetti Reinin liiton perustaminen ja keisaria paheksuvan lentokirjaseen kustantajan kirja-kauppias Palmin kuolemantuomio. Romanttisesti asennoituneet näkivät Moreaussa uuden sankarin ja Napoleonissa kylmän tahto-ihmisen. Tiaisen aineistossa vain vilahtavat ajatukset Napoleonista korkeamman voiman välikappaleena (s. 140) ja universaalimonarkian luoja. Tällaiset käsitykset olivat painetussa sanassa tavallisia v:n 1806 jälkeen. Tiaisen tutkimustuloksien perusteella herää kysymys, näkivätkö entiset sankari-ihailijat tässä Euroopan uudessa johtajassa kohtalon välikappaleen ja hyväksyivätkö he yhdessä vallankumouksellisten kanssa Napoleonin johtaman universaalimonarkian (vrt. s. 155).

Napoleonia koskevan aineistonsa perusteella Tiainen on tehnyt myös sen johtopäätöksen, että Napoleonin ihailuun liittyi etenkin Etelä-Saksassa, nimenomaan Baijerissa, selvä vallankumouksen kannatus ja levittäminen. Sama aineisto antaa myös sen mielenkiintoisen tuloksen, että huomattavan monet julkiseen keskusteluun osallistuneet, tässä tapauksessa lähinnä virkamiehet ja literaatit (vrt. jällempänä) olivat huolestuneita Saksan valtiollisesta järjestysmuodosta ja miettivät konkreettisia keinoja sen parantamiseksi eivätkä vetäytyneet vain hengen maailmaan, kuten henkisen elämän johtavat piirit.

Lähdemateriaalinsa avulla Tiainen ei ole tyytynyt vain jäsentämään Napoleon-kuvaa ja siihen liittyneitä valtiollisia mielipiteitä, vaan hän on ryhtynyt tutkimaan lähdemateriaaliaankin ja tehnyt sen perusteella johtopäätöksiä. Hän on todennut, että Reinin liiton muodostaman alueen mielipiteet eivät olleet yhtäläiset ja että aluetta ei voida katsoa eheäksi kokonaisuudeksi tältä kannalta. Julkiseen keskusteluun osallistuneiden henkilöiden hän tilastonsa avulla toteaa kuuluneen etupäässä virkamiehiin ja toisen luokan

literaatteihin. Tietenkään julkiseen keskusteluun osallistunutta piiriä ei voida tyhjentävästi kartoittaa vain Napoleoniin kohdistuneita mielipiteitä tutkimalla, mutta käytännössä tämä tutkimus antaa tärkeitä viitteitä ja — kysymyksen keskeisyyden takia — mahdollisesti luotettavan kuvan saksalaisen julkisen keskustelun luonteesta tutkitavana aikana.

Lis. Tiaisen väitöskirja täyttää hyvin väitöskirjalle asetettavat vaatimukset metodin, tutkimusaiheen käsittelyn ja saavutettujen tuloksien puolesta. Aihe on viisaasti rajat-

tu, metodia on huolellisesti harkittu, tutkimuksen lähtökohdat on perusteellisesti selvitetty, lähteiden valikoinnissa ja etsimisessä on osoitettu uutteruutta ja kekseliäisyyttä, tutkimusaineksen käsittely on ollut joustava ja pääasioihin keskittynyt, esitystapa on selvä ja usein mielenkiintoinen ja osoittaa hyvää asian hallintaa. Väitöskirja on hyvä lisä Saksan 1700- ja 1800-luvun mielipidetutkimukseen ja sosiaalishistoriallinen puoli antaa metodisia viitteitä. Sillä on käsitykseni mukaan yleisempääkin merkitystä tämän historianalan metodin kehittämässä.

AIRA KEMILÄINEN

Viipurilaisen fennomanian loitsu ja lähtö

Jouko Teperi, Vanhan Suomensuomalaisuusliike II. Historiallisia tutkimuksia LXIX, 2. Julk. Suomen Historiallinen seura. Forssa 1967. Siv. 286.

Teperin tutkimuksen jälkiosan esittely on kiireiden vuoksi minulta lykkäytynyt vuosikaupalla, mutta kirjan anti ei ole tällä välin nimeksikään vanhentunut.

Teoksen edellisen osan arvioinnin yhteydessä (Hist. Aikakausk. 1965: 4) totesin ne piirteet joiden kohdalla Teperi saattoi perustellusti katsoa Viipurin puolen suomalaisuusliikkeen 1830- ja 1840-luvuilla muodostuneen läntisten alueiden fennomaniasta erottautuvaksi, omaleimaiseksi: perusryhmäksi järjestäytyneen Viipurin Suomalaisen kirjallisuuden seuran yhteiskunnallisesti laajapohjainen koostumus (mukaan vedettiin alunperin myös 'puukhollareita', käsityöläisiä ja talonpoikia), kansansivistystyön ensisijaisuus, runebergiläisestä kansanelämän ihannoinnista jyrkästi poikkeava realistinen talonpoikaisen kansan ja tilattomien aseman näkeminen (se liittyi kiinteästi läänin lahjoitusmaihin) sekä etenkin Pietari Hannikaisen Kanava-lehdessä ilmennyt pyrkimys kärjekkääseen yhteiskunnallisten epäkohtien käsittelyyn.

Nyt käsiteltävässä tutkimuksen osassa Teperi selvittää lamavaiheen jälkeen alkanutta uutta aktiivisen toiminnan kautta, joka kesti

1850-luvun puolivälistä vuoden 1863—64 valtiopäiviin. Yhdistävänä tekijänä on nykyin ollut Viipurin kirjallisuusseura, jonka johtoon oli noussut uusi polvi. Sen keskeisiä miehiä olivat tohtori Carl Qvist (puheenjohtajana 1857—62), parhaillaan nousevan liberaalisen suunnan näkyviä kärkimiehiä koko maassa, kirjailija ja kirjakauppias Johannes Alfthan, lehtori A. G. Corander, konttoristi Rob. Mallenius ja vanhasta polvesta maanmittari ja lehtimies Pietari Hannikainen. Ylivoimaisesti merkittävimmän toiminnan uoman muodosti näiden miesten vaikutus sanomalehdentoimittajina. Yhden lehdistä, Otavan, seura itse perusti ja julkaisi sitä 4 vuoden ajan, joten Teperi on sen sisällöstä käsin voinut melkoisin perustein tehdä päätelmiä viipurilaisen fennomanian aktiivisimman kannattajakunnan ohjelmallisista tavoitteista.

Itse asiassa Teperin tutkimus keskittyy lähes kokonaan juuri viipurilaisen lehdistön toimintaan ja vaikutukseen. Tutkimuksen ot-sikkaa ajatellen tämä on olennainen rajoitus. Kuten jo ensi osaa arvioitaessa totesin, fennomaanisen aatteen aktiivisesta levitystyöstä ja sen mahdollisista suorittajista Vanhan Suomen muilla paikkakunnilla emme saa paljoakaan tietoa. Toisaalta tekijän suorittama keskitys rajaa kohteen läänin pääkaupunkiin vain lähtölaukauksen osalta. Sanottava singottiin joka suunnalle maakuntaa, ja tut-